

kat kâmil olmayan varlıklar çeşitli engellerle karşılaşmalarından iniş ve çıkıştaki seyirlerini çok yavaş gerçekleştirir, birçoğu yolda kalır. Devir nazariyesinin ortaya çıkışında, İslâm dünyasında muhtemelen ilk defa İhvân-ı Safâ'nın başlattığı (bk. *Resâ'il*, III, 224-230) ve İbn Miskeveyh'in devam ettirdiği (bk. *Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 62-63, 75-81) bir tür tekâmül görüşünün etkisi olmuştur. Devir nazariyesi ilk bakışta tenâsüh inancını çağrıştırmaktadır. Ancak tenâsüh akidesinde insanın tekrar tekrar dünyaya geldiğine, hatta insan ruhunun hayvanlara geçtiğine inanılırken devir nazariyesini benimseyenlerde böyle bir anlayışa rastlanmamaktadır. Ayrıca devir görüşüne sahip olan mutasavvıflar bunun tenâsühle ilgisi bulunmadığını özellikle belirtmişlerdir (bk. Gölpinarlı, *Gülşen-i Râz Şerhi*, s. 31). Bununla beraber Bektaşîler başta olmak üzere bazı mutasavvıflar tenâsühde inandıklarından bu iki görüşü birleştirmişlerdir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Nâsır-ı Hüsrev, Feyzî-i Hindî ve Yûnus Emre başta olmak üzere pek çok mutasavvıf tarafından benimsenen ve güçlü bir şekilde ifade edilen devir nazariyesi, "Biz Allah'a aidiz, yine O'na döneceğiz" (Bakara 2/156) meâlindeki âyetin ışığı altında açıklanmaya çalışılmıştır. "Her şey aslına rûcû eder"; "İş O'ndan başladı, yine O'na döner" ifadeleri devir nazariyesini özetler.

Bir mutasavvıfa, "Ben madde idim, bitki idim, yer idim, gök idim..." deme imkânını veren devir inancı şair süfîlerin ilham ve heyecan kaynağı olmuş, hatta "devriye" adıyla anılan, şairane hayallerle süslü manzumeler yazılmasına yol açmıştır. Büyük bir edebî değeri haiz olan bu devriyeler daha çok İran ve Türk tasavvuf edebiyatında geniş yer tutar (bk. DEVİRİYE).

BİBLİYOGRAFYA :

İhvân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1376-77/1957, III, 224-230; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 62-63, 75-81; İbnü'l-Arabî, *Fuṣûṣ*, Kahire 1946, s. 49, 83; Mevlânâ, *Meşnevî*, III, 344, 379; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1290, s. 10-12; İbrâhîm Hakkı Erzurûmî, *Mârifetnâme*, İstanbul 1310, s. 28-30; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (Ankara 1966), s. 275-278; Kâsım Ganî, *Târîh-i Taşavvuf der İran*, Tahran 1340, s. 107-110, 165; Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1952, s. 178-179; a.mlf., *Gülşen-i Râz Şerhi*, İstanbul 1968, s. 4, 10, 31.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

DEVİR

(الدور)

İsmâiliyye'de
insanlık tarihini oluşturduğu farzedilen
yedili hiyerarşik silsilenin
her bir dönemi için kullanılan terim.

İslâm mezhepleri tarihinde özellikle ilk dönem İsmâiliyye'sine göre insanlık tarihi, ayrı ayrı şeriatlar tebliğ eden nâtık* nebîlerden sonra bir vasî ve altı sâmit* imamın meydana getirdiği, her birine devir adı verilen yedili hiyerarşik silsileden teşekkül eder. Bu silsilede nâtık nebîler Âdem, Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ, Muhammed, Mehdi yahut Kâim'dir. Bu silsile bazan Nûh'la başlatılır, bu durumda altıncı ve yedinci nâtıkın Ali ile Muhammed b. İsmâil el-Mektûm olduğu kabul edilir (Nevbahtî, s. 62). Genellikle mehdi veya kâimin, son peygamber Hz. Muhammed'in şeriatını yeni bir devri başlatmak için ortadan kaldıracığı iddia edilen İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık veya oğlu Muhammed olduğu ileri sürülmüş, vasiden sonra gelen yedinci sâmit imamın olağan üstü güçlerinin bulunduğu ve yeni bir devrin başlatıcısı olduğu kabul edilmiştir. Yedi nâtık ile bunların her birinden sonra gelerek düzenli bir alt sistem oluşturan vasî ve imamların oluşturduğu bu yedili silsilenin her bir dönemi için "devrül'imâm" tabiri kullanılır. Seb'iyye de denilen bu anlayışa göre iki nâtık arasındaki her dönem "ed-devrû's-sagîr", Âdem ile Kâim arasındaki uzun dönem ise "ed-devrû'l-kebîr" veya "devrû's-setr" olarak anılır. Söz konusu devirde ilim şeriatın zâhiriyle örtülmüş olduğundan ancak mârifete ehil olan kişiler tarafından bilinebilecektir. Dünyayı ise bu sırada yedi gezegen idare edecektir. Devrû's-setrden önceki zuhur yahut keşif devrinde saf, öz ve gerçek tevhid, burçlar kuşağının on iki meleği tarafından muhafaza edilir. Sonunda kâim (İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık yahut oğlu Muhammed) ortaya çıkacak ve yeni bir keşif devrini başlatacaktır. Fâtımîler Devleti'nin kurulması ve beklenen kâimin Mehdi el-Fâtimî olduğunun kabul edilmesinden sonra İsmâiliyye'deki İsmâil veya oğlu Muhammed'in kâim olarak döneceği şeklindeki inanç terk edilmiş ve artık bu yedili devir anlayışını ifade eden Seb'iyye ismi de kullanılmamıştır.

Dürzîlik ve Nusayrîlik'te devir, bu fırkaların hulûl ve tenâsüh anlayışlarına paralel olarak değişik anlamlar kazan-

mıştır. Dürzî inancına göre yaratıcının tecellî* devrelerinin her biri devir (çoğulu edvâr) olarak anılır. Bu tecellîlerin en önemlisini teşkil eden Hâkim-Biemrillâh'ın zuhur devresine "devrül-keşf" denir. Dürzî kutsal metinlerinin on üçüncü risâlesi olan *Keşfü'l-ḥakā'ik*'ta, her biri yetmiş kere 70.000 yıl süren devirlerden söz edilmektedir.

Nusayrîler'de de mâna (ilâh) ile ismin (nebî) tenâsühünün çeşitli devirlerle gerçekleştirileceği kabul edilmektedir. Bu devirlerde mâna Hâbil, Şîr, Yûsuf, Yûşâ', Süleyman'ın veziri Âsaf, Simon Peter ve Ali'de; isim ise Âdem, Nûh, Ya'kûb, Mûsâ, Süleyman, İsâ ve Muhammed'de tenâsühünü sürdürmüştür.

Bazı Batılı yazarlar, İslâm mezhepleri tarihinde karşılaşılan yedili devir anlayışının, yahudi-hristiyan geleneğinin örneklerinden biri olan *Clementine Homilies* ile gnostisizm ve Maniheizm'de rastlanan devir görüşüyle paralellik arzettiğini öne sürmüşlerdir (*EI² Suppl.* [İng.], s. 207; devrin İslâm mezhepleri tarihiyle ilgili anlamına dair daha geniş bilgi için bk. BÂTİNİYYE; İSMÂİLİYYE).

BİBLİYOGRAFYA :

Nevbahtî, *Fırâku's-Şî'a*, s. 62; Hamîdüddin el-Kirmânî, *Râhatü'l-'akl* (nşr. M. Kâmil Hüseyin — Muhammed Hilmi), Kahire 1952, s. 428-433; Gazzâlî, *Feḍâ'ihü'l-Bâtıniyye* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1383/1964, s. 42-44; Deylemî, *Mezhebü'l-Bâtıniyye*, s. 6-7, 22; S. de Sacy, *Exposé de la religion des Druzes*, Paris 1838, I, 469-470; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, II, 290-297, 475-476; Mustafa Gâlib, *Târîhu'd-da'veti'l-İsmâ'iliyye*, Beyrut 1979, s. 48-54; H. Corbin, *Cyclical Time and Ismaili Gnosis*, London 1983, s. 95-98; a.mlf., *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Hüseyin Hatemi), İstanbul 1986, s. 96-97; N. M. Abu İzzeddin, *The Druzes*, Leiden 1984, s. 101; H. Ritter, "Devir", *İA*, III, 559; W. Madelung, "İsmâ'iliyya", *EI²* (İng.), IV, 203-204; H. Halm, "Dawr", *EI² Suppl.* (İng.), s. 206-207; Avni İlhan, "Bâtıniyye", *DİA*, V, 193.

METİN YURDAGÖR

DEVİR

(الدور)

İslâm kozmolojisinde gök cisimlerinin
her dönüşüne verilen ad.

İslâm ilimler tarihinde devir (devre), daha ziyade tabîyyât (fizik) ve ilm-i hey'et (astronomi) sahalarında kullanılan bir terimdir. Devrin fizik ilmiyle ilgili muhtevası hareket probleminden kaynaklanmaktadır. İslâm kozmoloji öğretilerinde